

Wątki epikurejskie w poezji Jana Kochanowskiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Ilustracja interaktywna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśni*, Wrocław 2008, s. 42–45.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśni*, Wrocław 2008, s. 47–49.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśni*, Wrocław 2008, s. 54–55.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Fraszki*, Wrocław 2008, s. 116–117.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Fraszki*, Wrocław 2008, s. 116.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Fraszki*, Wrocław 2008, s. 45.
- Źródło: Jan Kochanowski, *Fraszki*, Wrocław 2008, s. 37–38.

- Źródło: Jan Kochanowski, *Fraszki*, Wrocław 2008, s. 37.

Wątki epikurejskie w poezji Jana Kochanowskiego

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Niewiele wiadomo na temat życia Jana Kochanowskiego, gdyż dokumentów historycznych nie zachowało się zbyt wiele. Wiedzę tę można czerpać z dzieł mistrza z Czarnolasu, choć zwykle nie utożsamia się podmiotu lirycznego z osobą twórcy. Jednak podczas uważnej lektury pieśni i fraszek wyłania się filozofia życiowa poety humanisty, której najważniejszym składnikiem jest umiejętność radowania się każdą chwilą w samotności lub towarzystwie przyjaciół. Typowe dla renesansu odniesienie do antyku ma w utworach Mistrza z Czarnolasu bardzo osobisty wymiar. Postulaty korzystania z życia i odsuwania od siebie trosk, to wyraźne nawiązanie do myśli Epikura, który twierdził, że ludzkim celem powinno być dążenie do przyjemności i unikanie cierpienia. Grecki filozof uważał jednak, że warunkiem szczęśliwej egzystencji jest panowanie nad potrzebami. W jego „rachunku przyjemności” liczyła się czysta radość życia, kontemplacja natury, współodczuwanie z innymi ludźmi, przyjaźń oraz duchowe rozkosze płynące z obcowania ze sztuką.

Twoje cele

- Omówisz pojęcia hedonizmu i epikureizmu.
- Zinterpretujesz wybrane utwory Jana Kochanowskiego w celu ustalenia cech, jakimi charakteryzują się bohaterowie tych utworów.
- Wykażesz obecność idei epikurejskich w wybranych utworach Jana Kochanowskiego.

- Wskażesz przykłady refleksji na temat życiowych wartości i radości życia w twórczości Jana Kochanowskiego.

Przeczytaj

Ogród Epikura

Epikur to jeden z najważniejszych filozofów starożytnej Grecji. Żył w latach 341–247 p.n.e. w Atenach. Tam założył swoją szkołę filozoficzną nazywaną ogrodem Epikura. Swe liczne rozważania zapisał w dziełach, z których zachowały się tylko fragmenty. Jednak idee propagowane przez greckiego myśliciela przetrwały dzięki wielu komentarzom i nawiązaniom do nurtu filozoficznego nazywanego **epikureizmem**.

Szkoła Ateńska – postaci

Źródło: Wellcome Collection gallery, dostępny w internecie: commons.wikimedia.org, licencja: CC BY-SA 4.0.

Bogowie i ludzie w filozofii Epikura

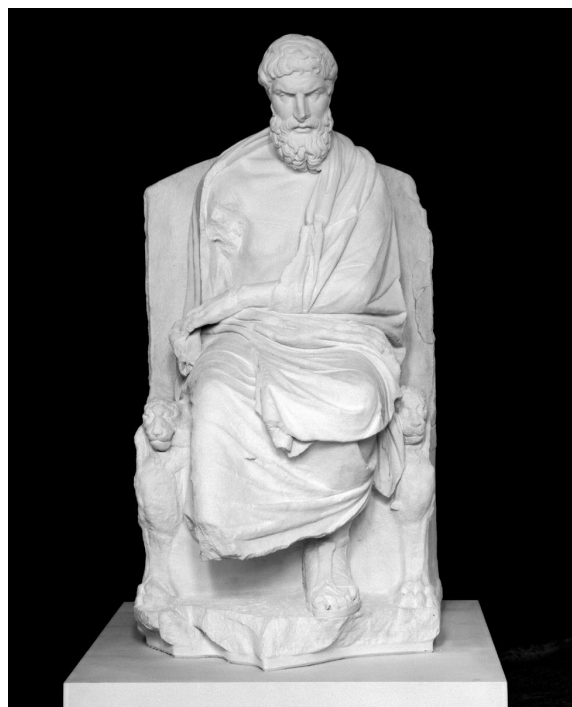
Epikur należał do tych myślicieli greckich, którzy uważali, że dusza istnieje, ale jest cielesna, a więc śmiertelna. Człowiek zaś to zbiór atomów, jego egzystencję kończy śmierć, po której nie ma już nic. Wprawdzie wierzył w bogów, ale był przekonany, że ci istnieją w swoim świecie i w ogóle nie mieszają się do życia ludzi. W ramach rozważań etycznych wykazywał, że dążenie do szczęścia jest powinnością rozumnego człowieka. Aby osiągnąć ten stan, należy przede wszystkim unikać wszystkiego, co powoduje ból psychiczny i fizyczny.

Hedonizm i epikureizm

Epikur nie był pierwszym filozofem, który uważał, że w życiu należy dążyć do przyjemności. Ponad 100 lat przed nim uczeń Sokratesa, Arystyp z Cyreny, uważany za najbardziej skrajnego hedonistę wśród filozofów nakreślił własną koncepcję etycznego życia. Bogaty, wykształcony, prowadził bardzo wygodne życie, nie uznawał bogactwa za coś złego i przekonywał, że trzeba dążyć do wszelkich zmysłowych przyjemności. Tego typu pogląd na egzystencję ludzką nazywa się **hedonizmem**. Epikur nawiązywał do założeń hedonizmu, ale wyraźnie zróżnicował potrzeby cielesne i duchowe. Przedkładając przyjemności duchowe nad cielesnymi, uważał, że wszelki nadmiar może spowodować negatywne konsekwencje.

Najważniejsze – nie cierpieć

Nad wejściem do ogrodu Epikura widniał napis: „Tutaj będzie ci dobrze, tutaj najwyższym dobrem jest przyjemność!”. Filozof jednak przede wszystkim zalecał mądry umiar. Sam żył skromnie, ograniczał się do picia wody i jedzenia prostych potraw (paradoksalnie, słowo „epicure” oznacza dziś smakosza). Twierdził, że unikanie cierpienia jest lepsze niż poszukiwanie takich przyjemności, które w konsekwencji owo cierpienie przynoszą. Hamowanie pożądania traktował jako warunek konieczny szczęścia. Epikur brak możliwości zaspokajania potrzeb traktował jako zło, które człowieka unieszczęśliwia.

Epikur – rzeźba

Źródło: Nobody60, dostępny w internecie: commons.wikimedia.org, licencja: CC BY 3.0.

„Żyj w ukryciu”

Epikur nie wykazywał zainteresowania polityką i życiem społecznym. Uważał, że ten, kto pożąda władzy, cierpi, kiedy nie może zrealizować swoich planów. Pragnienie władzy i ambicja przynoszą udrękę i uczucie niespełnienia, dlatego głosił hasło „Żyj w ukryciu” – nie zabiegaj o publiczne uznanie i prestiż. Pozytywne doświadczenia wewnętrzne, przyjaźń, miłość są o wiele trwalsze. Człowiek, który nawiązał w życiu trwałe przyjaźnie, czy doświadczył prawdziwej miłości, łatwiej znieś przeciwności losu, gdyż wie, że ma wsparcie najbliższych.

Epikureizm w poezji Jana Kochanowskiego

Mimo że Epikur nie namawiał do zatraćania się w rozkoszy, po jego śmierci część uczniów właśnie w nieskrępowanym używaniu przyjemności świata postrzegała sens istnienia. Także w wiekach późniejszych epikureizm utożsamiano z korzystaniem ze wszystkich możliwych rozkoszy cielesnych.

Janowi Kochanowskiemu bliskie były poglądy Epikura, w wielu *Pieśniach* i *Fraszках* proponował łączenie cnotliwego życia z przyjemnością przebywania wśród przyjaciół, biesiadowania, miłego spędzania czasu.

((Jan Kochanowski

Pieśni

Pieśń I 20

Miło szaleć, kiedy czas po temu,
A tak, **bracia, przypij każdy swemu**;
Bo o głodzie nie chce się tańcować,
A podpiwszy łącniej już **błaznować**.

Niech się tu nikt **z państwem nie ozywa**
Ani z nami **powagi używa**;
Przywileje powieśmy na kołku,
A ty wedła pana siądz, pachółku.

Tam **dobra myśl** nigdy **nie postoi**,
Gdzie **z rejestru** patrzą, co przystoi;
A powiem wam, że się tym świat słodzi,
Gdy kolejną statek i żart chodzi.

Ale to mój zysk, że mię słuchacie,
A żadnej mi **pełnej** nie podacie.
Znał kto kiedy poetę trzeźwego?
Nie uczyni taki nic dobrego.

Przedsię do mnie, a ja nie zawiodę.
Wy też drudzy, co macie **pogodę**,
Każdy **swojej włóż w ucho** leda co;
Nie macie tu oglądać się na co.

I z namędrszym nie trzymam w tej mierze,
Kto sie długo na dobrą myśl bierze.
Czas ucieka, a żaden nie zgadnie,
Jakie szczęście o jutrze przypadnie.

Dziś bądź wesół, dziś użyj biesiady,
O przyszłym dniu **niechaj próżnej rady**:
Już to dawno Bóg **odmyślił** w niebie,
A k tej radzie **nie przypuszczą** ciebie.

Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśni*, Wrocław 2008, s. 47–49.

((Jan Kochanowski

Pieśni

Pieśń I 24

Zegar, słyszę, wybija,
Ustąp, melankolija.
Dosyć na dniu ma statek,
Dobrej myśli – ostatek.

U Boga każdy błazen,
Choć tu **przymówki prazen**,
A im sie barziej sili,
Tym jeszcze więcej **myli**.

A kto by chciał na świecie
Uważyć, co sie plecie,
Dziwnie to prawdy blisko,
Że człek – Boże igrzysko.

Dygnitarstwa, urzędy,
Wszystko to jawne **błędy**,
Bo nas **równy śmierć sadza**
Ani pomoże władza.

A nad **chłopa** chciwego
Nie masz nic nędzniejszego,
Bo na drugiego zbiera,
A sam głodem umiera.

Więc by tacy synowie
Byli jako ojcowie,
Dawno by z tej przyczyny
Świat się jął zebraniny.

Lecz temu Bóg poradził,
Bo co jeden zgromadził,
To drugi wnet **rozciska**;
Niech świata głód nie ściska.

Po śmierci trudno rządzić;
Tyś mógł, ojczy, nie błądzić,
Syn tylko worki zliczy,
W rozumie nie dziedziczy.

Przeto te troski **płone**
Szatanowi zlecone;
Niech uprzątnąwszy głowę
Mkną w skrzynię Fokarowę.

A nam wina przynoście,
Z wina dobra myśl **roście**,
A frasunek podlany
Taje by śnieg zagrzany!

Źródło: Jan Kochanowski, *Pieśni*, Wrocław 2008, s. 54–55.

((Jan Kochanowski

Fraszki

Na hardego (Fraszka I 75)

Nie bądź mi hardym, chociaż wielkim panem,
Jam nie starostą ani kastellanem,
Ale gdy najmniej podwesełę sobie,
Siła mam w głowie panów równych tobie.

Źródło: Jan Kochanowski, *Fraszki*, Wrocław 2008, s. 37.

((Jan Kochanowski

Fraszki

Z Anakreonta (Fraszka I 76)

Kiedyby worek bogatego złota
Mógł człowiekowi przysporzyć żywota;
I sam bych się już jął pieniędzy chować,
Żebych się miał czym śmierci odkupować.
Ale jeśli nikt kupnem nie przyczyni
Żywota sobie, zaż nie **głupie** czyni,
Kto się frasuje, a **żywie** w kłopotcie?
Jeśli masz umrzeć, a cóż ci po złocie?
Ja **dobrej myśli** zawsze **chcę używać**,
Ja z przyjaciół **chcę** pospołu bywać,
A jeśli Wenus od tego nie będzie,
I Bogumiła niechaj się przysiedzie.

Źródło: Jan Kochanowski, *Fraszki*, Wrocław 2008, s. 37–38.

((Jan Kochanowski

Fraszki

Do Pawła (Fraszka I 94)

Dobra to, Pawle (możesz wierzyć), szkoła,
Gdzie każą **patrzeć na poślednie koła**.
Człowiek, gdy mu się wedle myśli wodzi,
Mnima, że prosto nie po ziemi chodzi;
Ale nietrwała rozkosz na tym świecie,
Upadnie jako kwiat **za kosą lecie**.

((Jan Kochanowski

Fraszki

Z Anakreonta (Fraszka III 4)

Nie dbałem nigdy o złoto,
Alem tylko prosił o to,
Aby kufel stał przede mną,
A przyjaciel pijał ze mną,
A tymczasem robotnicy
Pieczę mieli o winnicy.
To wszystko moje staranie,
To skarb, złoto i [zebranie](#).
[Ani dbam o kasztelana](#),
Trzymając się mocno dzbana.

Źródło: Jan Kochanowski, *Fraszki*, Wrocław 2008, s. 116.

((Jan Kochanowski

Fraszki

Z Anakreonta (Fraszka III 5)

Skoro w rękę wezmę czaszę,
Wnet ze łba troski wystraszę
Więc iż mnimam, że mam wiele,
Stąd mi łącno o wesele.
Wieniec musi być na głowie,
A fraszka wszyscy panowie.
Kto się chce bić, [obuj zbroję](#),
Ja przy kuflu przedsię stoję,
Bo tak mnimam, iż upitym
Lepiej leżeć niż zabitym.

Źródło: Jan Kochanowski, *Fraszki*, Wrocław 2008, s. 116–117.

akropol

(gr. *akrópolis*, od *akros* – najwyższy, *pólis* – miasto) greckie określenie znajdującego się w danej miejscowości wzgórza, na którym znajdowały się budowle publiczne, reprezentacyjne i sakralne; najsłynniejsze tego typu wzgórze to Akropol w Atenach

ataraksja

(gr. *atarkasia* – spokój) stan równowagi ducha, uzyskiwany dzięki pozbyciu się nadmiaru pragnień i rozumowe podejście do takich kwestii, jak śmierć, przemijanie

carpe diem

(łac. „chwytaj dzień”) sentencja z pieśni Horacego *Do Leukonone* (I 11), zawierająca zachętę, by wykorzystać każdą okazję do szczęśliwego życia

epikureizm

propagowana przez Epikura doktryna filozoficzna, zgodnie z którą w życiu należy przede wszystkim unikać cierpienia oraz umiejętnie korzystać z przyjemności (co nie oznacza rozpasania)

hedonizm

(gr. *hedone* – przyjemność, rozkosz) pogląd filozoficzny, zakładający, że najważniejszym celem w życiu jest zaspokajanie przyjemności (głównie fizycznych)

liryka refleksyjno-filozoficzna

typ liryki, który podejmuje tematykę związaną z zagadnieniami etycznymi, celem i sensem życia, przemijaniem, losem człowieka

sympozjon

(gr. *symposion* – wspólne picie wina, dyskusje) w antycznej Grecji tak nazywano część spotkania towarzyskiego, podczas którego (przy winie) dyskutowano na filozoficzne tematy i oddawano się rozrywkom

Ilustracja interaktywna

Polecenie 1

Na podstawie multimedium omów trzy rodzaje przyjemności wyróżniane przez Epikura.

Polecenie 2

Na podstawie galerii interaktywnej oraz własnych przemyśleń napisz, na czym polega doskonałe życie.

Anselm Feuerbach, *Uczta Platona*, 1871–1874

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz odpowiedzi, w których wymieniono niezgodne z zasadami epikureizmu zachowania tytułowego bohatera fraszki I 75.

- ☐ Brak umiejętności radosnego ucztowania z każdym człowiekiem.
- ☐ Szacunek wyłącznie do osób na stanowiskach państwowych.
- ☐ Całkowita rezygnacja z ucztowania.
- ☐ Nieumiejętność odczuwania radości z ucztowania z każdym człowiekiem.

Ćwiczenie 2

Podaj po trzy synonimy do słowa „hardy” w dwóch różnych znaczeniach.

hardy

jako osoba zarozumiiała:

jako człowiek niepokorny:

Ćwiczenie 3

Podaj co najmniej trzy antonimy do słowa „melankolija”, użytego w pieśni I 24.

Ćwiczenie 4

Zaznacz kolorem te wersy, które wyjaśniają, dlaczego nie należy nadmiernie martwić się o przyszłość.

☐ zielony

Kiedyby worek bogatego złota
Mógł człowiekowi przysporzyć żywota;
I sam bych się już jął pieniędzy chować,
Żebych się miał czym śmierci odkupować.
Ale jeśli nikt kupnem nie przyczyni
Żywota sobie, zaż nie głupie czyni,
Kto się frasuje, a żywie w kłopotcie?
Jeśli masz umrzeć, a cóż ci po złocie?
Ja dobrej myśli zawsze chcę używać,
Ja z przyjaciół chcę pospołu bywać,
A jeśli Wenus od tego nie będzie,
I Bogumiła niechaj się przysiedzie.

Ćwiczenie 5

Napisz krótki tekst, w którym dokończysz zdanie:

„Podmiot liryczny we fraszce *Z Anakreonta* (I 76) daje następujące rady”:

Ćwiczenie 6

Zaznacz poprawne słowa.

Fraszka *Do Pawła* mówi o niebezpieczeństwach / radościach w życiu człowieka. Podmiot liryczny przede wszystkim ostrzega przed nadmierną pewnością siebie / brakiem pewności siebie / bezczelowym podróżowaniem za pomocą metafory ukazującej każdego z nas jako woźnicę / wędrowca, który powinien wciąż pamiętać, jak niepewna jest droga życia.

Ćwiczenie 7

Odpowiedz na pytanie, do którego z przesłań Epikura można znaleźć odwołanie we fraszce *Do Pawła*? Swoją odpowiedź uzasadnij.

Ćwiczenie 8

Podaj cechy filozofii epikurejskiej obecne w dwóch fraszkach *Z Anakreonta* (III 4 i III 5).

Praca domowa

Wyraź pogląd na temat tego, czy idee Epikura mogą być aktualne także dziś. Podaj argumenty *za* oraz *przeciw*. W swojej odpowiedzi odwołaj się do cytatów pochodzących z utworów Jana Kochanowskiego oraz do przykładów z najbliższego otoczenia.

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Oparek

Przedmiot: Język polski

Temat: Wątki epikurejskie w poezji Jana Kochanowskiego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

- 1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;
- 2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);
- 3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;
- 4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

IV. Samokształcenie.

6. wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności.

Cele operacyjne. Uczeń:

- omówi pojęcia hedonizmu i epikureizmu;
- zinterpretuje wybrane utwory Jana Kochanowskiego w celu ustalenia cech, jakimi charakteryzują się bohaterowie tych utworów;
- wykaże obecność idei epikurejskich w wybranych utworach Jana Kochanowskiego;
- wskaże przykłady refleksji na temat życiowych wartości i radości życia w twórczości Jana Kochanowskiego.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel prosi uczniów o stworzenie listy wartości składających się na dobre życie. Uczniowie przygotowują swoje propozycje.
2. Nauczyciel może rozdać uczniom teksty *Pieśni* i *Fraszek* (mogą być z e-materiału) i poprosić o samodzielne wyszukanie przykładów refleksji na temat życiowych wartości i radości życia w twórczości Jana Kochanowskiego. Prosi o zaznaczenie wybranych cytatów.

Faza wprowadzająca:

1. Chętne osoby odczytują przygotowaną przez siebie listę wartości. Nauczyciel wskazuje na podobieństwo niektórych pozycji do warunków szczęśliwego życia w ujęciu

Epikura. Informuje uczniów, że według epikureizmu na szczęśliwą egzystencję składają się: czysta radość życia, kontemplacja natury, współodczuwanie z innymi ludźmi, przyjaźń, doznania duchowe płynące z obcowania ze sztuką.

2. Nauczyciel wprowadza uczniów w temat lekcji, zaznaczając, że myśl epikureizmu jest wyraźnie widoczna w poezji Jana Kochanowskiego.
3. Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiał i daje im czas na zapoznanie się z treścią „Wprowadzenia” (uczniowie znajdują tu nawiązanie do listy tworzonej przed zajęciami). Następuje wspólne ustalenie celu zajęć i kryteriów sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treścią sekcji „Przeczytaj”. Nauczyciel prosi chętnych uczniów o wskazanie cytatów z *Pieśni* i *Fraszek*, w których widoczna jest postawa Kochanowskiego wobec życia: czerpanie radości z każdej chwili, znaczenie przyjaźni i wymiany myśli, dystans wobec przywilejów, majątku i sławy.
2. Uczniowie zapoznają się z materiałem w sekcji „Grafika interaktywna”. Wykonują polecenia 1 i 2. Wybrane osoby prezentują odpowiedzi, a nauczyciel komentuje, czy zadania zostały wykonane poprawnie.
3. Nauczyciel prosi uczniów o zastanowienie się nad tezą, że żądza władzy prowadzi do cierpienia. Nauczyciel zachęca uczniów do dyskusji i znalezienia przykładów – przywołania postaci historycznych, których losy dowodzą prawdziwości tego poglądu.
4. Uczniowie przechodzą do sekcji „Sprawdź się”. Wykonują ćwiczenia indywidualnie lub w parach. Nauczyciel prosi wybrane osoby o zaprezentowanie odpowiedzi i komentuje je.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel prosi chętnego ucznia o podsumowanie myśli Epikura, która znalazła odzwierciedlenie w twórczości i życiu Jana Kochanowskiego i – jeśli to potrzebne – uzupełnia informacje.
2. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat spełnienia kryteriów sukcesu.
3. Na zakończenie nauczyciel może zaproponować uczniom zabawę w stworzenie spisu treści do *Poradnika dobrego życia według Epikura i Kochanowskiego*. Spis treści ma odzwierciedlać aspekty życia, które pozwalają człowiekowi na rozumne przyjemności i pomagają unikać cierpienia.

Praca domowa:

1. Wyraż pogląd na temat tego, czy idee Epikura mogą być aktualne także dziś. Podaj argumenty *za* oraz *przeciw*. W swojej odpowiedzi odwołaj się do cytatów pochodzących z utworów Jana Kochanowskiego oraz do przykładów z najbliższego otoczenia.

Materiały pomocnicze:

- *Dlaczego filozofia? Filozofia a świat współczesny, doświadczenia źródłowe, drogi do filozofii*, „Filo-Sofija” 26(2014/3).
- Martens E., *Dydaktyka filozoficzna*, w: „Edukacja Filozoficzna” 6 (1988).

Wskazówki metodyczne

- Galerię interaktywną nauczyciel może wykorzystać jako podsumowanie lekcji.